

UDKAST

DANSK TIDSSKRIFT FOR
KRITISK SAMFUNDSVIDENSKAB

INDHOLD:

TEORI OG EMPIRI

INDLEDNING v/Ole Dreier s. 1

Frigga Haug: s. 8

DIALEKTISK TEORI OG EMPIRISK METODIK

Frigga Haug: s. 27

UDNYTTELSEN AF DATA

Else-Marie Mathiasen: s. 41

PROBLEMFAMILIEN

-afklaring og udvikling af
problemfamiliebestemmelsen

Karsten Wagener: s. 98

ØKOLOGISK PSYKOLOGI

-en præsentation og diskussion
af Roger G. Barkers teori

Tidsskriftet UDKAST udgives af Psykologisk Laboratorium ved Københavns Universitet i samarbejde med Dansk Psykologisk Forlag. UDKAST udkommer med 4 numre om året.

Alle rettigheder forbeholdes redaktionen.

Redaktionen af dette nummer er afsluttet juni 1981.

Redaktører: Ib Andersen, Claus Ljungstrøm (ansvarshavende for dette nummer) og Even Mørch.

Sekretær: Hilde Theil Nielsen.

Baggrundsgruppe: Helle Andersen, Mette Bauer, Vilhelm Borg, Jørgen Bram, Sigurd Jensen, Bent Jørgensen, Børge Lorentzen, Peter Olsén og Ole Thofte.

Interesserede manuskriptforfattere bedes kontakte redaktionen på

UDKAST's adresse:

UDKAST
Psykologisk Laboratorium
Njalsgade 90
2300 S
tlf: 01 - 54 22 11

Tegning af årsabonnement og/eller køb af enkeltnumre sker ved indbetaling på Dansk Psykologisk Forlags girokonto: 70 641 52 eller direkte til:

Dansk Psykologisk Forlag
Onsgårdsvej 10
2900 Hellerup
tlf: 01 - 62 21 83

Der kan ikke længere tegnes abonnement og/eller købes enkeltnumre ved henvendelse til Psykologisk Laboratorium.

Årsabonnement for 1981 koster 70,- kr, enkeltnumre 35,- kr.

Ved bestilling gennem boghandler er abonnementsprisen 90,- kr, løssalgsprisen 45,- kr.

Alle tidligere årgange er udsolgt. Enkelte numre fås stadig i meget begrænset antal. Dog er ni artikler fra perioden 1973 til 1978 genoptrykt og udgivet som selvstændig publikation: "Samfund og Psykologi - ni artikler fra Udkast", Dansk Psykologisk Forlag 1978, 136 sider, pris 70,50 kr.

Trykkested: Eks-skolens trykkeri

TEORI OG EMPIRI

INDLEDNING

Som det fremgår af oplysningerne bag de to oversatte artikler, er de oprindelig udkommet i to forskellige sammenhænge. De har dog tætte indholdsmæssige forbindelseslinier og bringes her, på forfatterindens opfordring, i forlængelse af hinanden. Begge stammer på hver deres måde fra "Projekt Automation und Qualifikation", som er det ældste og mest omfattende empiriske projekt indenfor den kritiske psykologi. Det ledes af Frigga Haug, blev startet i 1972 og forventes afsluttet i 1982. En oversigt over dets hidtidige publikationer findes i et af de senest udkomne bind (Projekt Automation und Qualifikation: Automationsarbeit: Empirie 2, AS 55, Argument Verlag Berlin 1981, s.407-9).

Den første af de to artikler, vi bringer: "Dialektisk teori og empirisk metodik", er oprindeligt et disputatsforedrag, affattet til mundtlig fremlæggelse på i alt max 45 minutter. Deraf den noget fortættede form. Udover at have baggrund i bredere diskussioner indenfor samfundsvidenskaberne om teori og empiri, er artiklen

et baggrundsarbejde for automatiseringsprojektets egen metodiske afklaring mht forarbejdningen og udnyttelsen af dets indsamlede empiri. Den er altså affærdiget som et led i den "udnyttelsesfase", den anden oversatte artikel omhandler, og indgår (s.27-34) i metodedelens af projektets første binds empiriske resultater (Projekt Automation og Qualifikation: Automationsarbejde: Empirie 1, AS 43, Argument Verlag Berlin 1980, s.19-76). Fra denne metodedel har vi også hentet den anden artikel om "Udnyttelsen af data", der udgør et selvstændigt kapitel heri (s.54-62), og der her bringes i sin helhed.

For ca 15 år siden udspandt der sig en "positivismestrid" om de empiriske forskningsmetoder indenfor socialvidenskaberne. For den historisk-materialistiske socialvidenskabs vedkommende drejede striden sig om, hvorvidt den må udvikle sine egne empiriske forskningsmetoder, eller den blot kan overtage de gangse "positivistiske" metoder. Dette spørgsmål finder Frigga Haug stadig uafklaret og nødvendigt at vende tilbage til. Det udgør den første af de oversatte artiklers grundspørgsmål.

"Positivismestriden" har også haft central betydning for vore hjemlige diskussioner, der som helhed er præget af de samme positioner som dem, Frigga Haug trækker op. Således møder vi også herjemme synspunkter fra åndelige efterfølgere af Frankfurterskolens oprindelige standpunkt i striden, der af Adorno formuleres som en afvisning af empirisk forskning fra historisk-materialistisk side, fordi empirien blot registrerer en ordnet fænomenangde uden at kunne begribe de bagvedliggende, usynlige ordningsprincipper og -kræfter, så at den derfor blindt tjener opretholdelsen af netop denne bestående orden. Empiri bliver sat lig overflade, teori lig væsen, og der er tilsyneladende en uoverstigelig kløft mellem de to niveauer. I forhold hertil udgør Habermas' standpunkt i "positivismestriden" et tilbagetog fra Frankfurterskolens side, idet han erklærer, at han gerne vil bruge de gangse empiriske metoder, blot han kan supplere dem med lidt kritisk forforståelse og forhåndsrefleksion¹⁾. Dette mere "positive" standpunkt overfor de "positivistiske" metoder forudsætter, at metoderne er neutrale midler til opnåelse af et hvilket som helst mål, en forsker måtte have

- den fundamentale akse i teori-empiri
- dvs. videnskabelig empiri
- ³problemer og sammenhænge skabt af men. praksis
- stat. met. - logisk modsigelsesfri

sat sig i sin forhåndsrefleksion. Metoderne kan dermed også tjene "den arbejdende befolknings interesser", hvis blot forskeren har sat sig det som mål. De må derfor anerkendes som metoder for en historisk-materialistisk socialvidenskab.

Efter den oprindelige strid hersker der mao nu fred, ro og ingen fare mht brugen af de empiriske forskningsmetoder. Marxister såvel i vest som i øst har tilsyneladende anerkendt - og er dermed enige med "positivisterne" om -, at det er de gangse empiriske metoder, der skal bruges i al, også historisk-materialistisk empirisk forskning. Frigga Haugs standpunkt er her noget mere forbeholdt, idet hun kun finder disse metoder anvendelige til særlige formål, og når den problemstilling, der skal undersøges, kan struktureres på en særlig måde. En bestemt empirisk forskningsmetodes brugbarhed er ikke grundlæggende afhængig af, hvilke mål en forsker mere eller mindre tilfældigt personligt har sat sig, dvs af hans subjektive vilkårlighed og personlige, evt politiske overbevisning, men af, om metoden er adækvat i forhold til den genstand, der skal undersøges. Den fundamentale akse er mao forholdet mellem metode og genstand og ikke mellem metode og forskerens personlige mål, der tværtimod ligeledes må vurderes ud fra dets adkvnas og betydning for genstanden. Metode (og teori) skal forankres og bestemmes materielt i forhold til genstandens grundlæggende beskaffenhed.

De grundtræk ved socialvidenskabernes genstand, som de empiriske metoder må være adækvate til udforskning af, består ifølge den historiske materialisme i, at genstanden er menneskelig praksis og sammenhænge skabt af menneskelig praksis. Genstanden er mao i bevægelse og i historisk udvikling. Denne bevægelse og udvikling foregår grundlæggende i modsigelsesfulde former.

Allerede her dukker det første dilemma op i forhold til de statistiske metoders adkvnas, idet de forudsætter logisk modsigelsesfrihed. Sammenblander man de metodiske krav om logisk modsigelsesfrihed med en opfattelse af, at genstanden skulle være reelt modsigelsesfri, kommer man til at se bort fra, dvs at fornægte og reducere den ene side af den reelle modsigelse. Den side, man ser, betragtes da som absolut adækvat, og da den reelle modsigelse sam-

- tendenslov og realisering
- almindelig / specifikitet
- teoriens centrale opgave

tidig er drivkraft for udviklingen, opfattes genstanden tendentielt som kvalitativt uforanderlig.

Da den modsigelsesfulde bevægelse er en udviklingsbevægelse, må det ydermere være muligt og væsentligt at skelne mellem to hovedsider: en udviklingsfremmende og en udviklingshæmmende side eller kraft. Det indebærer, at bevægelsen på den ene side har en bestemt retning, en bestemmelse, men at den faktisk stedfundne bevægelse på den anden side altid er udtryk for en kamp og et bestemt styrkeforhold mellem de to sider. Der er dermed ikke blot mulighed for mere eller mindre optimale realiseringer af udviklingskridt, men for kriser, stagnation og tilbageslag. Udviklingens bestemmelse og iboende lovmæssighed er mao en tendenslov, hvis realisering er afhængig af, hvordan den bliver taget op og sat igennem i den menneskelige praxis.

Når nu genstanden er i bevægelse og udvikler nye kvaliteter og sider, kan man ikke gå ud fra, at teorien skulle kunne udgøre et lukket, afsluttet og uforanderligt system, man blot skal søge at be- eller afkræfte. Tværtimod er netop indfangningen af "det nye", der er under udvikling, en væsentlig aktuell opgave og et krav om stadig fornyelse og udbygning for teorien. - Metodiske problemer, der ligger i at kunne udnytte sine empiriske data, således at man optimalt får fat i de nye kvaliteter og fænomener, der er under udvikling, udgør hovedtemaet i den anden af de to oversatte artikler.

De almene begreber i den historisk-materialistiske teori er på den ene side nødvendige og udgør retningslinier for begribslæsningen af de aktuelle udviklingstendenser - hvis vi ser bort fra det tilfælde, at de almene begreber naturligvis kan være skæve og må korrigeres. Men de kan på den anden side aldrig udgøre en tilstrækkelig bestemmelse af den konkrete genstand. Teorien må til stadighed beriges, udvikles og ajourføres gennem empirien, for at man kan udvikle begreber om de nye kvaliteter og fænomener, der er under udvikling. Uden sådanne begreber ville man hverken kunne begrunde eller bestemme konkrete udviklingsperspektiver og -skridt fremover. Og dette udgør netop teoriens centrale aktuelle opgave: dens begreber skal kunne danne grundlag for bevidst formidlede indgreb i

- 1. - historisk-materialistisk udviklingsbetragtning - menneskelig praksis
- 2. - vækstbetragtning grundlaget i idealismen
- 3. - menneskeligt udviklingsbetragtning

de menneskelige praxissammenhænge. Teorien skal kunne bestemme de aktuelle udviklingsbetingelser og på grundlag heraf angive aktuelle mulige praktiske udviklingskridt, som så vil kunne gribes bevidst af handlende subjekter. Om de bliver det eller ej og i givet fald hvordan, er igen et praksisk og senere hen evt et empirisk spørgsmål.

Grundlaget for de praktiske handleanvisninger er altså en analyse af de eksisterende, genstandsmæssigt-materielt forankrede udviklingsbetingelser og -muligheder, perspektiveret af de almene begreber. Man anskuer udviklingen "nedefra og op" fra det aktuelle og fremad - sådan som den forløber i virkeligheden. Ikke desto mindre bliver udvikling ofte anskuet omvendt: "oppe fra og nedad", dvs ud fra nogle idealer og utopier om en sluttetilstand (jvf afsnittet om "ansatstænkning"). Som om det skulle være idealerne og utopierne, der driver den faktiske udvikling fremad. At lade sin opfattelse af udviklingsbevægelsen styre af idealerne vil sige at bedrive idealistisk udviklingstænkning, at lade dem styre af utopier, modbilleder og fantasier vil sige at bedrive ønsketænkning. De handleanvisninger, der på en sådan måde opstilles, kan ikke udgøre materielt-genstandsmæssigt funderede indgreb, fordi de ikke er forankret i en bestemmelse af de aktuelle objektive modsigelsesfulde udviklingsbetingelser og -muligheder. Betingelserne og mulighederne for at realisere dem og gøre dem holdbare kan dermed heller ikke bestemmes. Når der tyes til sådanne strategier, skyldes det netop ofte, at teorien er ensidig, dvs at man i sin teori ikke har blik for de reelt eksisterende udviklingsbetingelser og -muligheder, så at man så at sige ikke har andet "valg" end at tænke sig til udviklingen ud fra sine idealer og utopier. Vi er tilbage i den tidligere kritiserede "gode viljes" subjektivt vilkårlige forholdemåde. Tyer man til idealerne, utopierne, modbillederne og fantasierne, når man vil begrunde sine konkrete perspektiver, bliver ens viden og perspektiver omvendt heller ikke empirisk beriget af de nye kvaliteter, der er under udvikling. Når idealerne m m ikke kan have grundlag i "det nye", kan de mao kun have grundlag i "det bestående". En tænkning i modstillinger af ideal og realitet har da også en tendens til ureflekteret at re-

udviklingsbetragtning

almene begreber

NR

del af det nye

del af det nye

del af det nye

g - objektiv - subjektiv (virksom) i praksis

b - konstantstruktur

6

producere "det bestående", til spontant at rutche ned i og at hæn-
ge fast i ideologierne, fordi den ikke på en reflekteret måde søger
at bestemme og derigennem at lade sit eget udviklingsperspektiv be-
rige af og at gribe fat i og at fremme "det nye", der reelt er un-
der udvikling.

At insistere på, at konkrete udviklingsskridt og handleanvis-
ninger skal bestemmes ud fra de konkrete udviklingsbetingelser og
-muligheder, dvs på en genstandsmæssig-materiel forankring af udvik-
lingsskridtene, indebærer dog på den anden side ikke, at man tror,
at udviklingen skulle sætte sig så at sige mekanisk og automatisk
igennem. Der er tale om en historisk-materiel tilgang til empiri,
der ikke fornægter, at mennesker er handlende subjekter. Vi erin-
drer os, at genstanden for socialvidenskaberne blev bestemt som
menneskelig praxis og sammenhænge skabt af menneskelig praxis. En-
hver praxis besidder såvel en objektiv som en subjektiv (virksom)
side. Det er netop den historisk-materialistiske teoris primære
opgave at skabe det erkendelsesmæssige grundlag for at styrke den
fælles subjektive bestemmelse over de objektive betingelser ved at
bestemme betingelser, muligheder, steder og skridt for en sådan
styrkelse gennem praktiske indgreb i virkeligheden (jvf især af-
snittet om kravstruktur). Det bliver altså kun praktisk, at

Det skitserede historisk-udviklingsmæssige syn på forholdet
mellem teori og empiri har visse implikationer for spørgsmålet om
empirisk be- eller afkræftelse af hypoteser, der bliver mere kom-
pliceret. Til at begynde med må vi erindre os, at data i sig selv
kan udgøre subjektive forarbejdningsresultater (fx interviewdata)
af bestemte objektive betingelser, at de altså kun afspejler én
mulig subjektiv forholdemåde overfor disse betingelser, som kan
være fremkaldt af en række stærkt sammensatte kræfter, og heller
ikke giver os direkte adgang til en bestemmelse af objektive ud-
viklingstendenser. Det er derfor vigtigt analytisk at skille og
at rekonstruere forbindelserne mellem den subjektive og den ob-
jektive side af vor forskningsgenstand: den menneskelige praxis
og de sammenhænge den har skabt. Denne analytiske rekonstruktion
må ikke blot være empirisk funderet, men også være historisk-ud-
viklingsmæssig for at kunne genspejle den reelle bevægelse og den-
nes dynamik. De empirisk iagttagelige fænomener må her betragtes

med et
kapitel
faktisk
er bliver
i P regne-
vis
anden -
skab.

2
12
0

7

som sammensatte resultater af modsigelsesfulde objektive bevægel-
ser og modsigelsesfulde subjektive reaktioner og forholdemåder i
forhold hertil. Når verden bevæger sig, vil tilmed ikke alt bevæ-
ge sig lige hurtigt, dvs være nået samme udviklingsgrad. Når bevæ-
gelsen ovenikøbet er modsigelsesfuld, kan der empirisk-overfladisk
findes belæg for indbyrdes modstridende sagforhold og hypoteser.

De kan derfor ikke umiddelbart og løsrevet betragtes af- eller be-
kræftes entydigt. Hertil må et yderligere historisk udviklingsper-
spektiv ind via teorien, således at de enkelte momenter ved gen-
standens egenbevægelse, der kan registreres empirisk, bliver be-
stemt og placeret i en sammenhæng. Endelig fører opfattelsen af
den modsigelsesfulde bevægelses dynamik til, at et fænomens rela-
tive empiriske udbredelse (:aktuelle empiriske generalitet) ikke
i sig selv kan danne grundlag for at bestemme fænomenets væsentlig-
hed, men kan være udtryk for de aktuelle forholds reelle udvik-
lingsgrad, for forholdet mellem den særlige subjektive realise-
ring af de givne udviklingsmuligheder og den særlige modvægt her-
imod (jvf Frigga Haugs eksempler om menneskelig bestikkelighed og
om antallet af lønarbejdere på det tidspunkt, da Marx forfattede
"Kapitalen").

afspilende !!! Her bliver det
og hvordan udviklingen dette (dvs. hvad er dermed)

- 1) At der er tale om et tilbagetog, ses måske endnu tydeligere
af Habermas' erklæring ved Adornos død kort tid efter (august
1969): "Metodisk står vi nøgne tilbage, efter at det teoreti-
ske slør, som Adornos geni holdt op foran vor metodologiske
blottethed, er faldet." (citeret efter Grossner, C.: Verfall
der Philosophie. Politik deutscher Philosophen, Wegner Verlag
Hamburg 1971, s.15).

→ teori en form i
dette

Ole Dreier

Frigga Haug

DIALEKTISK TEORI OG

EMPIRISK METODIK

*opstilling af
problemmstilling*

Jeg vil gerne knytte an til den diskussion om forholdet mellem teori og empiri, der har bestemt de teoretiske kontroverser i socialvidenskaberne siden slutningen af 50'erne og blev kendt under navnet "positivismestriden". Den blev fremført som en strid mellem marxisme og positivisme, hvor Adorno og Habermas optrådte som de mest prominente repræsentanter på den historiske materialismes side, Popper og Albert på positivisternes side.

Den drejede sig essentielt om, hvordan man kan udforske virkeligheden. Frankfurterrepræsentanternes "kritiske teori" frakendte positivisterne enhver mulighed for at kunne erkende virkelighed med deres metoder, mens positivisterne som modangreb kritiserede Frankfurterskolen for, at de overhovedet aldrig nogensinde kunne nå frem til at beskæftige sig med virkelighed med de fordringer og teorier, de havde opstillet.

Positivismestriden efterlod et indtryk af en konkurrence mellem to alternative teorier, der dog ikke engang endnu var nået frem til at beskæftige sig med selve genstanden for deres kontrovers, med

spørgsmål om dataindsamlingsmetoder, hvad bl a Dahrendorf klagede over. Men en sådan vurdering er utvivlsomt for forhastet. Især i Adornos bidrag kan man finde nogle, ganske vist aforistiske, men alligevel orienterende bemærkninger om de traditionelle dataindsamlings- og bearbejdningsmetoder, der karakteriseres som instrumenter, der øver vold mod virkeligheden. (Dette vender jeg tilbage til). Disse udsagn overlejes ganske vist hos Adorno af hans fremherskende tanke om, at de fakta, som man kan undersøge empirisk, ikke alene skulle være blotte fremtrædelser for et usynligt væsen, og dermed altså vildledende, men at de derudover alle er blevet ordnet ind lige som jernfilspåner i de senkapitalistiske forholdsdeformerende kraftfelt. Hvis man udforskede dem empirisk i denne orden, ville de dermed indvundne data blot bidrage til yderligere at befæste de samfundsmæssige forhold, der har skabt dem.

I øvrigt kom den omtrent samtidige amerikanske debat om socialvidenskabernes metode, der udspandt sig omkring Schütz og Garfinkel, og hvis resultater vel blev skarpest formuleret af Cicourel, på den ene side til det klare resultat, at de eksisterende formaliserede metoder ikke svarede til samfunds kompleksitetsgrad. På den anden side erklærede Cicourel - i lighed med Adorno - at de statistiske metoder var et resultat af bureaukratiseringen og som sådanne bidrog til yderligere at befæste de bureaukratiske strukturer.

Mens Adorno efterlader det indtryk, at fordi væsenet forårsager, at fremtrædelserne er ordnet på en specifik måde, er empirisk undersøgelse umulig, og derfor må man under påberåbelse af "totaliteten" tilbagevise spørgsmålet om metoder for en historisk-materialistisk tilgang, så reagerer Habermas på denne "frankfurter totalitet", som Albert ironiserende foreholder ham (Adorno n.fl. 1969. s.198ff) ved at give afkald på overhovedet at problematisere de positivistiske metoder (ibid, s.236). Det er ikke dem, der skal fornys eller forkastes. For ham drejer det sig kun om at få anerkendt, at man inddrager nogle supplerende elementer fra den førvidenskabeligt akkumulerede erfaring, når man skal bedømme sociale fænomener (ibid, s.246).

Tilhørerne og læserne af disse videnskabsteoretiske diskussio-

ner, der til dels blev ført ved offentlige møder, var næppe kloge-
re ved afslutningen, end før de begyndte. Man fik bekræftet sin
forhåndsantagelse om, at marxisterne, som frankfurterforskerne
gjaldt som repræsentanter for, ganske vist skitserede en omfat-
tende samfundsteori, men i al fald ikke ville eller kunne arbejde
empirisk. Anvisningerne på eksakt empirisk videnskab måtte man
altså hente i positivisternes lejr. Dette historiske resumé har
bevaret sin gyldighed frem til idag. Dermed fører det os tilbage
til det spørgsmål, der oprindeligt dannede udgangspunkt for den
såkaldte positivismestrid, og hvis besvarelse jeg gerne vil bidra-
ge til i det følgende: Behøver en historisk-materialistisk social-
videnskab sin egen metode til dataindsamling og -bearbejdning?
Eller omvendt: Er de traditionelle metoder i socialvidenskaberne
adekvate som instrumenter for en socialvidenskab, der går histo-
risk-materialistisk til værks?

II — *Delik til de "socialisti-
stiske" lande.*

Et entydigt svar skulle være til at finde dér, hvor marxistisk
samfundsteori og empiri helt officielt forekommer sammen: i de me-
todologiske overvejelser over empirisk socialforskning i de socia-
listiske lande.

Efter at have gennemlæst især de håndbøger og forskningsrap-
porter, der er publiceret i DDR - af sproglige grunde var andre
ikke tilgængelige for mig - bestyrkes den mistanke, som man slår
til lyd for fra positivistisk side, at hvad angår sammenhængen
mellem empiri og historisk-materialistisk teori drejer problemet
sig først og fremmest om et anerkendelsesspørgsmål. Efter deres
mange stærke ord om de positivistiske metoders ideologiske, her-
skabsbevarende karakter i den borgerlige socialforskning og en
forsikring om, at deres egne undersøgelser i modsætning hertil
er gået ud fra marxistisk-leninistiske grundantagelser, følger re-
degørelser for metoder, som alle sammen kunne stamme fra Rene Kö-
nigs håndbog om empirisk socialforskning, - ja, som delvis også
eksplicit gør det.

Det må også undre, at begreber, der er blevet udviklet i den
positivistiske teori, uden videre bliver anbefalet. Der tales fx
om "imperative" og "indikative" udsagn (Berger og Jetzschmann
1973, s.55f), "hypoteser" forkastes til fordel for "modhypoteser",
efter at den dertil hørende "signifikanstest" var blevet gennem-
ført (Vetter i Friedrich og Hennig 1975, s.764ff). En forfatter
kritiserer den borgerlige socialforskning for, at den går fejl af
væsenet i de fremtrædelser, den observerer, men foreslår selv i
tilslutning til en sovjetisk kilde, at man af metodologiske grunde
må hævde, at de fænomener, der måles, er det menneskelige væsen
(Vetter op cit, s.761 fn). Supplerende foreslås det at undersøge
"væsenet" på en sådan måde, at "det uvæsentlige" bliver skilt fra
(ibid, s.762). Formuleringen forekommer tautologisk. Tautologien
skyldes den foreslåede fremgangsmåde, at man skal aføre, hvad der
er uvæsentligt ved hjælp af en hyppighedsfordeling. I en anden
håndbog foreslås det, at man skal komme frem til det almene, man
søger, ved at ordne data. Positivisternes kritiseres for at besid-
de en teori om "løsrevne enkeltfremtrædelser" (Berger og Jetzsch-
mann 1973, s.22f). Man får imidlertid ikke meget at vide om den
sammenhæng, der da iflg modsætningens logik skulle være marxister-
nes teori. Der er et kvalitativt spring mellem empiri og teori,
hedder det, som det gælder om at overvinde ved tolkning (ibid,
s.19). Hvad angår kritik af metoder, hvor forskerne holdt sig til
en meget citeret sætning af Kurt Hager (Stoljarow 1966, s.43)¹⁾,
bliver den i princippet reduceret til et spørgsmål om at anerkende
den rigtige teori til tolkning af data. Efter at have ført en me-
todedebat i tresserne (Jvf Haug, F. 1969; Koch, U. 1976) synes
man nu at være blevet enige om at anbefale den positivistiske so-
cialforsknings gangse metoder, til nød forsynet med yderligere
vurderinger som: E. Scheuch's skaleringsmetoder er særligt anbefale-
sesværdige pga at de kan matematiseres særlig godt (Berger og Jetzsch-
mann 1973, s.76)²⁾.

Den indifferens mht metoder, der blev resultatet, er utvivl-
somt et fremskridt inden for den socialforskning, som praktise-
res i de socialistiske lande, i forhold til den tidligere antage-
lse om en "proletarisk videnskab", der uundgåeligt resulterede i u-

virksomhed, så længe en sådan endnu ikke var blevet udviklet. Efter at vi har studeret den marxistiske socialforskning står vi, udover med en opfordring til at reflektere over den besynderlige overtagelse af positivistiske begreber, efter at man først havde fordømt den positivistiske teori, tilbage med det spørgsmål: Er det rigtigt, at metoderne er indifferente, slet og ret instrumenter for enhver praksis?

III < metodekritik?
indifferens?

Forsynet med en anbefaling om så at sige uafhængigt af vor teori at gå ind for de metoder, den positivistiske videnskab foreslår, vender vi os nu mod selve disse metoder eller rettere: mod deres anvendelse indenfor et område af socialforskningen. - Jeg forudsætter det alment bekendt, at de omstridte metoder er matematisk-statistiske fremgangsmåder, som gør det muligt at beregne mængden af undersøgelsesobjekter, en observations sandsynlighed i en given fordeling, spredningen omkring en gennemsnitsværdi etc i matematisk afledte formler. bl a med begreber som repræsentativitet, signifikans, varians, osv. - Frankfurterskolens protester i positivisme-striden rettede sig først og fremmest mod det legitime i overhovedet at anvende statistiske metoder til erkendelse af virkelighed. De efterlod imidlertid empirikerne uden noget som helst alternativ eller anbefalede dem endog, ligesom Habermas til sidst gjorde, efter forudgående teoretisk refleksion og inddragelse af subjektive erfaringer, at benytte de tidligere anklagede instrumenter, som om selve tvivlen allerede havde ændret dem. Denne anbefaling blev støttet af videnskabsfolkene fra DDR og accepteres selvfølgelig af Forbundsrepublikkens empirikere, i det omfang de overhovedet beskæftiger sig med sådanne spørgsmål.

Et blik ind i de socialvidenskabelige forskeres værksted skulle egentlig kunne dokumentere metodernes ydeevne mht at kunne nå den tilstræbte erkendelse:

En næsten fuldstændig efterprøvning af de eksisterende empiriske undersøgelser om automatiseringens følger for de arbejdende

(ca 70) viser, hvordan forskerne indenfor dette område eksplicit anerkender de gængse statistiske metoder, men yderst ubekymrede unddrager sig de krav, som disse metoder stiller til undersøgelserne. De færreste undersøgelser tager højde for repræsentativtetsregler - hvor det skete, var resultaterne særligt magre. I nogle undersøgelser hævder man simpelthen en repræsentativitet, uden at det kan kontrolleres, at udvalget på nogen måde lever op til kriterierne. De fleste unddrager sig et sådant krav ved at henvise til forskningsgenstandens kompleksitet, dens udforsketthed, den nødvendige forskningsøkonomi mht tid og penge eller ved den lakoniske positive konstatering, at de foretrak en "kvalitativ analyse" af deres genstand. Endnu sjældnere anvender man statistiske prøvemethoder, matematisk-statistiske beregninger. Man opfatter ikke engang den generelle tilbageholdenhed hermed som problematisk. Således mødes den stadige forfinelse af de statistiske regnemethoder med en udstrakt manglende interesse hos netop de forskere, som iflg deres egen selvforståelse helt igennem er fortalere for de matematisk-statistiske metoder. I praksis ignorerer de disse metoder.

IV - kriterier af metodernes

Her kunne det være berettiget at indvende, at undersøgelserne over automatiseringens følger - ligesom i det hele taget alle undersøgelser over sociale processer - faktisk er for "komplekse" eller "differentierede" for de matematisk-statistiske metoder, der har vist deres styrke over for helt andre genstande. Lad os spørge statistikerne selv, hvilke anvendelsesområder de finder egnede for deres metoder. Fx giver Neurath følgende eksempel til anskueliggørelse af metoderne og demonstration af deres ydelse under sin diskussion af spredning og variationskoefficienter:

"I et arbejde om forskelle mellem forskellige grupper af mennesker sammenligner G M Morant ..... legemestørrelserne hos .... Kongo pygmæer, der hører til de mindste menneskegrupper og .... sudanesiske dinkaer, der hører til de største (Neurath 1974, s.52f).

Han kom til dette resultat:

"Skønt gennemsnittene og også standardafvigelserne adskiller sig betragteligt fra hinanden, varierer de meget små pygmaer relativt til deres gennemsnitsstørrelse åbenbart ca lige så meget fra hinanden som de meget store dinkaer." (ibid).

Når man vil opnå et sådant resultat, behøver man næppe først beviser på de statistiske metoders ydeevne. Overensstemmelsen mellem metode og resultat er tvingende på en sådan måde, at man kan gå hen og glemme at rejse tvivl om meningen med den tilgrundliggende problemstilling for den socialvidenskabelige erkendelse. Det samme gælder for de matematiske metoder, hvormed man kan udregne - nogle gange med flere decimalers nøjagtighed -, hvor stor spredningen omkring gennemsnitsalderen på 42 år er i en tilfældig stikprøve af mennesker. Ubehaget over sådanne metoder og resultater³⁾ har rettet sig mod den uoverensstemmelse, der er mellem disse datas nøjagtighed og deres udsagnskraft. Det udløste, fx i USA, en debat om subjektiv tidsoplevelse og subjektive betydninger af størrelse, antal etc og førte endelig - som hos Schütz - til en forestilling om, at det eneste meningsfulde i grunden er at psykologisere sociologien for at slippe ud af disse tallandskabers ufrugtbarhed (jvf bl a Schütz og Luckmann 1975).

Bag ubehaget gemmer sig den indsigt, som Cicourel formulerede, at de statistiske metoder relaterer sig til nogle kvantificerbare egenskaber ved objekterne, som man på forhånd har tilskrevet dem for derpå at kunne måle dem, som fx meter, år eller time, etc. De er uvendige i forhold til selve objekterne, er det sammenlignende tredie, som ser bort fra enhver specifik kvalitet, ligesom pengene fra tingenes brugsværdi. De siger ganske vist ikke ingenting om objekterne, men kun det uspecifikke. De relaterer sig til en bestemt form for praktisk omgang med objekterne. Således kan det fx være af betydning for en skjortefabrikant, hvilket gennemsnitsomfang halse har, så han kan fastlægge sine kvantiteter rigtigt. Disse statistiske metoder er altså af stor betydning for planlægningen og fordelingen af produktmængder. Men hvordan forholder de sig til socialvidenskabernes genstand?

Det er Cicourels fortjeneste at have gjort opmærksom på, at

undersøges, og målingssystemet.

måling af mening - tingliggørelse
- transporti - vedvarende parti

de to systemers relationer - det, der skal undersøges, og målingssystemet - må være overensstemmende (Cicourel 1970, s.11ff).

Adorne følte sig polemisk ind i den positivistiske tænkemåde og erklærede, at de fakta, som positivisterne måler, på forhånd er blevet "renset for alle luftige begrebsmæssige tilføjelser" (Adorne et al 1969, s.48), og han føjede dømmende til, at de ikke får fat i det afgørende. Han udledte sin mistanke om, at de statistiske metoder reproducerer herredømme, ud fra at de netop kun er i stand til at måle sådanne ligegyldige aspekter ved subjektet som størrelse osv. Når de måler meninger med de samme metoder, må disse meninger først være blevet reduceret til nogle så uorganiske fikseringer som meter osv og dermed netop være tingsliggjorte. Disse tingsliggørelser forestillede han sig som en samfundsmæssig handling, fulden af målemetoderne, muliggjort af produktionsforholdene, af deres tingsliggørende magt. For så vidt er positivismen "det negative samfunds begrebsløse fremtrædelse i samfundsvidenskaben" (ibid, s.17). I stedet for undersøgelsesgenstandens ^{vedvarende} ~~objekt~~ ^{objekt} dignitet træder metodernes objektivitet.

Diskussionen mellem positivistisk og marxistisk samfundsteori, der fremstod som en strid mellem et teoriparti og et metodeparti og derfor var ubegribelig, kommer efter sine strejftog ind i socialvidenskabsfolkernes praksis og statistikernes metoder frem til følgende konstatering: metoderne må være adækvate i forhold til genstandene.

Dette udsagn lyder ikke blot banalt, men også tautologisk. Og alligevel åbner en beskæftigelse med dette postulat op for et bedre udsyn over de problemer, hvis løsning skal udarbejdes. Hvordan undersøger jeg, hvilke metoder der er "adækvate", når jeg endnu intet ved om den genstand, som jeg vil undersøge med disse metoder? Spørgsmålet synes overdrevet. Om genstanden ved jeg da i hvert fald, hvorfor jeg vil udforske den, hvilke spørgsmål jeg vil stille til den, hvilken omgang jeg altså vil have med den. Fx ved jeg i Morants eksempel om størrelsesfordelingen hos dinkaerne, hvilke variationer og kvantiteter en klædefabrik må regne med. Hvad der må være adækvat for en genstand, bestemmes altså ud fra, hvad jeg vil have med genstanden at gøre, er følgelig et spørgsmål.

om praksis. Sætningen om metodernes adækvans i forhold til deres genstand synes nu helt at slå døre og porte op for forskerens subjektive vilkårlighed. Hvordan jeg går til værks med min genstand - hedder det nu anderledes formuleret - er bestemt ud fra, hvordan jeg vil gå til værks med den. Et able, jeg gerne vil spise, vil jeg nok ikke begrave. Til mine egne forskellige formål anvender jeg tværtimod forskellige metoder, med hvilke jeg kan nå det mål, jeg har sat mig. Metodevalget bestemmes altså ud fra den praktiske omgang med tingene, og metoderne udvikles og forfines ved anvendelsen.

Lad os altså spørge, hvilken omgang socialvidenskabsfolkene vil have med deres forskningsgenstande, hvordan de vil gå til værks. Dette spørgsmål rummer det moralproblem, som ofte blev taget op i positivismestriden. Bestemmer forskeren ud fra sin egen samvittighed, om han vil gå "instrumentelt" eller "manipulativt" - eller hvordan ellers? - til værks med sine forskningsobjekter?

Lad os endnu engang vende os mod genstanden for den socialvidenskabelige forskning. Med den kortfattet, der er nødvendig her, kan vi sige: Socialvidenskabsmanden har med mennesker og af mennesker stiftede sammenhænge at gøre. Hans genstand er altså sel allerede praksis, endnu før den enkelte forsker nærmer sig den med en praktisk interesse. Det er hans interesse at begribe de eksisterende praksisstrukturer. I begribsen er indeholdt fordringen om at kunne gribe praktisk ind. Socialvidenskabelig forskning søger altså erkendelse for at kunne gribe ind i menneskelig praksis. Lad os antage - og her stiller moralspørgsmålet sig da - at den søger at gribe ind med det mål at forbedre.

Vi så, at metodevalget var bestemt af det praktiske formål. Det syntes dermed alene at være op til den enkelte forskers for-godtbefindende. Men de sociale genstandes særegenhed samt fordringen om videnskabelighed er dog givet på forhånd for socialvidenskabsmanden. Dermed er forskerens subjektive vilkårlighed koblet fra den måde, han omgås sin genstand på. Som videnskabsmand begriber forskeren sin genstand, idet han samtidig undersøger, hvorledes den er blevet til, og hvordan den sammensætter sig. Denne dobbelte fremgangsmåde er strukturelt-genetisk. Forskeren går altså

og hvem bestemmer, hvad der er givet

ind på den udvikling, som hans forskningsgenstand selv gennemløber. I spørgsmålet om udviklingen af de samfundsmæssige mennesker og det menneskelige samfund socialforskningens genstand - behøver han altså en teori om menneskelig udviklings bevægelsesmåde, hvis han vil nærme sig dens fremtrædelsesformer på en begribende måde.

Spørgsmålet om metodernes adækvans i forhold til deres genstand kan nu omformuleres: Kan de forskellige menneskelige praksis-felter begribes og afbildes i deres sammenhæng med nogle metoder, der udtrykkelig har grund i en bestemt praksis? Spørgsmålet synes forsimplet. Det besvarer sig selv. Det får det til at tage sig ud som om, det ikke er et spørgsmål. Og dog implicerer anvendelsen af statistiske metoder på sociale genstande netop denne mærkværdighed.

afgrænsning af mod. stat. metoder

Det foreløbige resultat af vore hidtidige udredninger var den opfattelse, at metoderne på den ene side er afhængige af vort praktiske formål, på den anden side af selve objektets praksisform (når det drejer sig om socialvidenskabernes genstand). Nu tilspidses den mistanke, vi endnu ikke har fået bekræftet, vedrørende vort indledende spørgsmål: I ingen af tilfældene kan den historisk-materialistiske opfattelse af det menneskelige samfunds modsigelsesfulde udvikling være uden indflydelse på vore metoder til begribelse af de samfundsmæssige sagsforhold.

Modsigelsen må slå igennem i hver en fremtrædelse. Bevægelsen betyder, at intet vedbliver at være, hvad det er, at man altså også skal opfatte enhver fremtrædelse som det, den ikke længere og endnu ikke er, dvs i en bevægelse med en retning. Bevægelsens retning kan dermed bestemmes og må bestemmes ud fra den kamp, som de drivende kræfter må føre mod de begrænsende omstændigheder i historien. Herunder kommer udviklingen ikke entydigt for en dag i fremtrædelse, men som krise, som kamp, endog som tilbageslag - kun tendensen er og bliver entydig. Tendensudsagn eller tendenslo-ve har således en prognostisk værdi, skønt de ikke er pålidelige

og de diff. mellem

mht tidspunktet for bestemte fænomeners indtræden, eller mht om de overhovedet indtræffer.

Således er fx udsagn om personlighedsudviklinger på grundlag af ændrede arbejdskrav udsagn om udviklingsmuligheder og deres betingelser. Men hvorvidt de med bevidsthed begavede mennesker begynder at handle bevidst, er et spørgsmål, der unddrager sig en ja-nej-logik. Ikke desto mindre er det også et empirisk spørgsmål.

Vor henvisning til modsigelsens bevægelsesform i det menneskelige samfunds udvikling viser ikke alene hen til kernen i den historisk-materialistiske teori. Vanskeligheden ved at erkende eller formulere netop denne bevægelse med matematisk-statistiske metoder bliver også straks åbenlys.

At de statistiske metoders modsigelsesfrihed har noget at gøre med, at man fornægter de reelle modsigelser i samfundet, hvis man benytter disse metoder til erkendelse, findes antydnet i mange refleksjoner over socialvidenskabernes metodologi.

Adorno kritiserer, at man bringer noget modstridende på samme begreb v h j a klassifikation. Han udtaler: "Vor refleksion over den samfundsmæssige erkendelses placering inden for det, den erkender, presser os ud over denne simple modsigelsesfrihed" (Adorno et al 1969, s.28).

Det antagonistiske lader sig ikke kvantificere ud fra "de store tals lov" (ibid, s.91). Og endnu tydeligere: "... men erkendelsesidealet om den enstemmige, enklest mulige, matematisk elegante forklaring kommer til kort, hvor sagen selv - samfundet - ikke er enstemmigt, ikke er enkelt og heller ikke neutralt overgiver sig til den kategoriale fornings forgoðtbefindende, men er anderledes end det, den diskursive logiks kategorisystem på forhånd forventer af sine objekter. Samfundet er modsigelsesfuldt og kan dog bestemmes; på en gang rationelt og irrationelt, et system og brydningsfyldt, blind natur og formidlet gennem bevidsthed. Det må sociologiens fremgangsmåde bøje sig for" (ibid, s.126).

Paul Neurath skriver i sin statistik-lærebog: "Teknisk set drejer det sig her (ved beregningen af afvigelser, F H) om studiet af variation - hvadenten det er de individuelle iagttagelsesværdiers indbyrdes variation eller det er variationen eller spredning

gen omkring et eller andet punkt (som fx gennemsnittet) eller omkring bestemte linier ...." (Neurath 1974, s.1). Hans fordring går altså på at udforske spredningen ved et fænomen, der antages at være af konstant beskaffenhed og ubevægeligt. Man forholder sig ikke til virkeligheden, men til værdier, til måletal. Herman Weyl skrev i sin "Philosophie der Mathematik", at ethvert videnskabsområde fører til sin egen logik; det er stadig et åbent spørgsmål, hvordan en symbolsk logik for historien mon må se ud (efter Cicourel 1970, s.55). Og endelig udtaler Cicourel: "Det kan være på sin plads at spørge, om der findes en større klasse af målingssystemer, der da ikke skulle have basis i logiske eller mængdeteoretiske operationer, men hvor disse sidste arter af deterministiske betingelser skulle udgøre en delmængde af en eller anden mere almen konception om målinger" (ibid, s.53).

Leiser (1978a,b) har viet to omfangsrige undersøgelser til spørgsmålet om, hvilken praksis de matematisk-statistiske metoder er adækvate for. Jeg må ved denne lejlighed begrænse mig til enkelte resultatprægede bemærkninger: Af den indsigt, at sociale processer principielt er modsigelsesfulde, følger det, at de empiriske metoder, der udtrykkeligt baserer sig på udelukkelsen af modsigelsesfuldheden, ikke uden videre kan anvendes til måling og slet ikke til erkendelse, da de må gå fejl af de væsentlige momenter ved de sociale sagsforhold, nemlig alle dem, der angår objektets egenbevægelse.

Men hvad er den positive konsekvens af, at vi har erkendt, at samfund er modsigelsesfulde, for vor opfattelse af de relevante virkelighedsområder? De forfattere, vi hidtil har inddraget som vidner og deltagere i diskussionen, tier herom eller overtager de kendte traditionelle metoder.

Jeg vil afslutningsvis fremføre nogle foreløbige teser om empirisk metode og på baggrund heraf stille spørgsmålstegn ved den statistiske middelværditæknings brugbarhed. Jeg skal herunder

Udfordring af væsentlige dimensioner.
20

specielt forholde mig til det indledningsvist omtalte område om automatiseringens konsekvenser for de arbejdende.

Den teoretiske forforståelse af undersøgelsesgenstanden går ud på følgende: I den modsigelsesfulde samfundsmæssige udvikling, hvis hovedmoment er produktivkræfterne i deres kamp mod de produktionsforhold, der begrænser dem, og der omvendt selv driver dem fremad, må vi undersøge udviklingstendensen og endvidere dens fremtrædelsesformer, tilspidsninger af modsigelser, løsningsformer i skikkelse af fremskridt såvel som i skikkelse af midlertidig stagnation i konflikten og i de strategier, der avler modtryk, fremkaldt af bevægelsens tryk. På denne måde fremviser de overfladisk betragtet en fremtrædelsesform, karakteriseret ved ubevægelighed, ligesom de indledningsvist nævnte jernfilspåner i det dobbeltbestemte kraftfelt.

Adorno advarede især mod, at de formaliserede metoder på deres ensgørende manér ville overse de væsentlige elementer og former og fremstille en ligegyldig ensformighed. Hvad må altså være væsentligt ved undersøgelsesgenstanden "Automatiseringens konsekvenser for de arbejdende", og hvordan skal man begrunde, at det er væsentligt?

I de forskellige undersøgelser indenfor området finder vi et bredt spektrum af enkeltkendetegn, som de så i hvert enkelt tilfælde gør til grundlag for tendensudsagn. Det kan fx være arbejderens indstilling til teknisk forandring eller graden af deres information herom, deres indstilling til skifteholdsarbejde, deres forhold til de overordnede, bevidstheden helt alment, fremmedgørelsen og autonomien på arbejdspladsen, kvalifikationer og andelen af faglærte arbejdere, konflikter, antallet af øjenbevægelser ved billedskærmarbejde, osv (Projekt Automation und Qualifikation 1980).

Hvordan undgår man at fæstne sig ved de uvæsentlige elementer i en sådan mangfoldighed?

For at man i en undersøgelse kan bestemme den modsigelsesfulde bevægelse, må man udarbejde, i hvilke former denne bevægelse virkeligt viser sig. Der må være nogle sammenhænge i de arbejdende menneskers historie, hvori både de begrænsende forhold kommer til ud-

ansvinger/højheder

fulde bevægelser for det enkelte menneske

tryk og de kimformer til den nye samfundsmæssige formation, der drager dem i tvivl. Vor historiske analyse viste, at blandt de mange synsvinkler, man kan betragte de arbejdende mennesker under, er der fem hovedformer, hvori den modsigelsesfulde bevægelse frem for alt foregår. Forenklet udtrykt: I motivationens, handleberedskabets område angiver arten og måden, der produceres på, i hvor høj grad produktets kvalitet kræver producenterens opmærksomhed, mens ejendomsforholdene bestemmer beredskabet til denne opmærksomhed. I arbejdsdelingens form findes kampfeltet mellem arbejdets fremskredne udviklingsgrad og begrænsningen og indsnævringen af de enkelte producenter. I kooperationens område, der udgør arbejdsdelingens spejlbillede, viser produktivkræfternes udviklingskim sig som noget, der går imod de isolerende forhold, så længe disse hviler på ejendomsretten til produktionsmidlerne. I den tænkning, som er et resultat af arbejdet hvv behøves under arbejdet, kommer graden af indsigt i de naturlige og samfundsmæssige sammenhænge og omfanget af kontrol over livsbetingelserne til udtryk, i det mindste som en mulighed. Forholdenes forhindring af kontrollen, manifestet i arbejdsdelings art, viser den lænke, som præger udviklingen og bestemmer dens modsigelsesfuldhed. Måden hvorpå menneskehedens akkumulerede viden tilegnes, altså hvordan der læres, er i sit omfang bestemt af arbejdets art, af forholdenes form. Hvorvidt udviklingens modsigelsesfuldhed også i indlæringsområdet forløber i den samme rebelske form som i de øvrige fire områder, må være op til en endnu ikke udarbejdet indlærings-teori at afgøre - ligesom det i det hele taget viser sig, at det er en forudsætning for det empiriske arbejde, at man besidder en teori om udviklingen af de forskellige aspekter ved mennesket som motivation, kognition etc og af deres indbyrdes sammenhæng. Den eneste metode til at fastholde de væsentlige elementer i fremtrædelsens mangfoldighed - i vores tilfælde den menneskelige arbejdsbehandlings - er altså studiet af bygningslovene i den dobbelte betydning af noget, der bygger sig op, og af det opbyggede. og det utopiske - bevidstheden

Men hvordan skal vi nærme os disse områder empirisk? Vi søger efter den enkle problemstilling, som overhovedet først ville gøre det muligt for os at opfatte virkeligheden på en måde, som er lo-

gisk modsigelsesfri og altså kan underkastes matematisk-statistiske metoder. Herunder retter vor empiriske opmærksomhed sig mod det, der udvikler sig, altså mod produktivkræfternes side - de genstandsmæssige såvel som de subjektive -, som konkret rebellerer mod produktionsforholdenes lænkning af dem her og nu. På den måde anvendes en strukturelt-genetisk fremgangsmåde på det aktuelle øjeblik. I elementernes modstrid er historien selv indeholdt. Vor inddragelse af modsigelsens forgængelige side bliver en forudsætning for vor indsigt i det kommende. Dette indebærer følgende for vor analyse af automatiseringens konsekvenser i de 5 hovedbevægelsesformer: Vi må udarbejde, hvilke kendetegn der er det gamle bestemte kendetegn, og som i deres konkrete skikkelse er frembragt af forholdene og de dertil hørende produktivkræfter. I det foreliggende tilfælde vil det, ganske vist forkortet og forenklet udtrykt, sige følgende: Arbejdet er i sin væsentlige skikkelse delt i ånds- og håndsarbejde. Dette forhold fremtræder igen udadtil som en arbejdsdeling mellem overordnede og underordnede. Arbejdsoperationerne er opsplittede, så de nødvendige tankeoperationer er begrænset til et minimum. Svarende hertil behøver der kun læres lidt for at kunne arbejde og endnu mindre under arbejdet. Allerede af disse grunde og desuden pga de arbejdendes lønarbejderstatus (ikke-ejendomsret til produktionsmidlerne) kan deres arbejdsmotivation kun opretholdes v h j a lønnen. Samarbejde foregår under samtidig modstilling i kampen om arbejdspladser. Vort specificerede spørgsmål lyder derfor: Negerer de krav, som de nye produktionsmidler stiller til arbejdernes tænkning, -følelse, vilje, samarbejde, udvikling, en eller flere af de bestemmelser, som er et resultat af den hittidige måde at producere på, der hører til de kapitalistiske produktionsforhold?

Vi har nu forenklet vort spørgsmål til empiriske formål og kan oversætte det til et antal enkeltspørgsmål, fx om den grad af ansvar som lønarbejderen skal bære for nogle produktionsmidler, der ikke tilhører ham, eller om overskridelsen af den overleverede arbejdsdeling mellem overordnede og underordnede, mellem maskinbetjenere og konstruktører, osv.

Den modsigelse, der udelukkede brugen af de statistiske metoder, men som vi ikke kunne udelukke af vor problemformulering, har vi

nu trukket ud for at muliggøre den empiriske tilnærmelse, idet vi teoretisk har fastfrosset den side, der, omend den er forgængelig, selv er det fastfrysende i dette samfund. Først når man sætter det konstant, der selv opfordrer til stagnation, har man mulighed for også at erkende forandringen som forandring. De således logisk modsigelsesfrit formulerede empiriske spørgsmål gør det nu afgjort hypotetisk muligt at anvende de traditionelle statistiske metoder med deres kerneområde: afprøvningen af hyppigheder, deres fordelinger, afvigelser, spredninger, sandsynlighedsfejl etc. Men de muliggør rigtignok kun dette på den fikserede side, altså på det fastfrosne gamle side. Da det nye netop negerer dette gamle, må det i denne fremgangsmåde fremstå som en tilfældighed, en afvigelse, en fordrejning, en alt afhængigt af den valgte metode - mere eller mindre elimineret ekstremværdi. Det nye må højst fremtræde som en størrelse, der hæver det samlede gennemsnit, ligesom en stigning i arbejdsgivernes indkomst i den statistiske afbildning vil hæve arbejdernes gennemsnitsindkomst.

Det nye optræder jo ikke straks som en massefremtrædelse, et gennemsnit. Det er ikke et resultat, der allerede har sat sig alment igennem men selv en begyndelse. Ydermere går vi ud fra den antagelse, at bestemtheden i kraft af de bestående forhold hhv den form, produktivkræfterne og produktionsforholdene tilsammen fremviser, er fuldstændig og absolut, når vi betragter den ud fra dens fastfrosne sides adækvans. Alt hvad der peger derimod er et fænomen, der kræver en forklaring. Om det er det nye, afgør historiciteten i de kategorier, hvor udfra det prøves.

Hvert enkelt nyt fænomen kan altså sige mere om processens væsen, end en undersøgelse af det nuværende gennemsnit. Ligesom et enkelt menneske, der erfares at være ubestikkelig, siger mere om menneskets væsenkræfter end statistikken over de andres bestikkelighed.

Denne tilnærmelsesmåde muliggør at finde den almene udvikling frem blandt fremtrædelserne, at erkende forvarslerne som sådanne og fx ikke så at sige at betragte det som en vittighed om en arbejder ved et kontrolpanel klæber sin hjelm til med overføringsbilleder, om han tegner sammenlignende kurver over forskel-

lige kørselsmåder eller endog i smug får fat i konstruktionsplanerne for at studere dem i sin fritid, fordi han ellers ikke kan forstå at klare anlægget.

Men dem empiriske forskers opgave er ikke udtømt i og med, at han finder det nye i de forskellige fremtrædelsesformer som et opbrud, en protest, en modsatrettet kraft. Det væsentlige bliver at udforske de betingelser, der har frembragt hhv. muliggjort den udvikling, der fremtræder. Det er dem, det gælder om at almengøre. Selve deres almengørelse er imidlertid en praktisk sag, ikke et teoretisk anliggende. (Ejfuld samholdt med socialisme/praksis)

Således må man fx konstatere, at den mest udbredte måde at for- midle og tilegne sig kvalifikationerne til de nye maskiner og anlæg består i, at de senere automatiseringsarbejdere deltager i opbygningen af anlæggene. Man har imidlertid ikke formaliseret den erhvervede konstruktionsviden som et grundlag for, at de arbejdende kan gennemføre den abstrakte omgang med produktionsprocessen. Den kan derfor hverken formidles til næste arbejdersgeneration eller udgøre en del af faguddannelsen og vinder heller ikke indpas i løn- kriterierne. Her er der ligeså mange problemer som der er opgaver for socialvidenskabsmændene.

Det kunne se ud som om vi her plæderer for en empiri, der skul- le begrænse sig til udelukkende at beskæftige sig med enkeltfæno- mer, og som på forhånd skulle være mistroisk overfor fremtrædelser af massivt omfang, sådan som man fx kan læse det i mange af Adornos kritiske formuleringer mod den empiriske forskning. Det kan der være noget rigtigt i, set i forhold til fremtrædelsesformerne. Den samlede tendens kan kun optræde som en almen tendens: På samme måde som - i vort eksempel - produktivkraftudviklingen skrider frem- ad, må også de subjektive produktivkrafters bevægelse skride frem- ad i de undersøgte bevægelsesformer. Denne proces forløber en masse

Fremtrædelsesformerne for denne udvikling er ikke massive, for de er ikke ensartede. Ligeså vel som de lækende produktionsfor- hold sørger for ensartethed hos dem, de lægger i lænker, modsæt- ter de sig på den anden side set udviklingen og forhindrer dermed ensartetheden i de fremtrædelsesformer, der er under udvikling. Så længe produktionsforholdene bibeholdes, fremtræder udvikling som et be-

stemt "på trods heraf", som forskellige grader af og former for negation. Man vil naturligvis kunne finde ophobninger blandt mang- foldigheden af fremtrædelser. De peger på, hvor kraften er størst og/eller modstanden mindst. Dermed betegner de felter, hvor almen- gørelsen af betingelserne for udviklingen falder lettere - i vort tilfælde bl. a. de praktisk opnåelige mål for den aktuelle fagfore- ningskamp. Når sådanne fænomener optræder i ophobninger, forekom- mer det nærliggende af afbilde dem i en statistisk hyppighedsfor- deling. Men rent faktisk ville et sådant forsøg fuldstændig gå fejl af fænomenernes udsagnskraft. - En opregning af antallet af berørte tilfælde har ydermere den ejendommelige effekt at udløse skuffelse blandt socialvidenskabsmændene. For selvom de gennemgå- ende ikke anvender de statistiske metoder til at analysere socia- le processer - som anført ovenfor -, sætter de matematisk-sta- tistiske forventninger alligevel deres afgørende præg på deres ud- nyttelse og vurdering af deres undersøgelsesresultater. Herudover kan de regne med læsernes umiddelbare indforståelse med disse vur- deringer, eftersom også dagligdagens jævne forstand er undergæet samme formning. Således kan man læse i den nyeste undersøgelse fra "Sociologisk Forskningsinstitut" i Göttingen, "Produktion und Qua- lifikation", at der ikke kan være tale om, at vedligeholdelsesar- bejde i stigende grad bliver væsentligt, og at konstruktiv stra- tegisk viden derfor skulle høre til de krævede kvalifikationer. I et glasværk, de har undersøgt, udgjorde andelen af arbejdere be- skæftiget med vedligeholdelsesarbejde kun 18-25% af alle erhvervs- beskæftigede (SOFI 1977, del II, s.508)⁴). Da Marx skrev "Kapi- talen", hvori han går ud fra, at arbejderklassen er den væsentlige historiske kraft, udgjorde andelen af beskæftigede inden for indu- strien (incl kapitalister) i Englands og Wales' befolkning 8% (be- regnet efter Marx 1968, Bd I, s.469f), kun en smule mere end tje- nestefolkenes andel. Et år efter "Det kommunistiske Manifest"s affattelse androg andelen af arbejdere i Preussen endog kun mellem 2 og 3% (Becker 1960, s.212f).

Da socialforskningen altså har at gøre med en modsigelsesfuld bevægelse, er dens praksis ligeså lidt identisk med den, der ligger til grund for de statistiske metoder, som dens praktiske interesse

- forholdet mellem videnskabelig/politisk:

26

empirisk / empirisk / empirisk / empirisk

svarer til de statistiske metoders praksis. Men den skal rigtignok heller ikke misforstås som fanatisk tilhænger af rariteter. Den udarbejder det nye element i bevægelsen med sin logisk-historiske tilnærmelsesmåde. Den har brug for den empiriske forskning for ud fra eksistensen af den nye praksis at kunne bestemme tidspunktet for dens almene historiske mulighed. Den socialvidenskabelige forskning bidrager til at erkende, på hvilke punkter de praktiske indgreb, som kan bringe udviklingen fremad, kan sættes ind, ud fra sin analyse af betingelserne for de mest udviklede former for menneskelig praksis. Ud fra sin kvantificering af fænomenerne får den desuden kendskab til de veje, der kan gås. Ud fra sin kombination af opbruddets forskellige fremtrædelsesformer vinder den indsigt i dets fremskredenhed. Ud fra sin ligeledes empiriske iagttagelse af de yderligere fastholdelsesbestrebelse fra agenterne for de herskende forhold samt af deres nye bud på midlertidigt at fastfryse konflikten, kan de konkrete forhindringer fremhæves, der opbygges mod udviklingen. De er et bevis på de fastfrysende kræfters bevidsthed. Den empiriske påvisning af dem er nødvendig for videnskabeligt at kunne oparbejde muligheden for at drive bevægelsens udvikling ligeså bevidst fremad.

- klassekampen begynder sig
forholdet for produktivkræfter (produktionsforholdenes) udviklings-
lojik 1953
Jan-feb 1984

videnskabelig bliver behandlet -
teori og mere eller
vinkle politisk. Udviklingen
er primært bestemt af produ-
tion - og ikke af skole-
dig lojik i almindelighed, som
menneskene påviser godt.

- denne forskning er strategisk forskning: to
til l... : l...

-> Hos Walsby ("Anslægt") man
forholdet videnskabelig/politisk skal ikke
stille

Frigga Haug

UDNYTTELSEN AF DATA

1 ILLUSTRATIV TÆNKNING

Når vi vil undersøge personlighedens udvikling igennem arbej-
det, spørger vi efter, i hvilke former der realiseres samfundsmæs-
siggørelsesprocesser. Der hersker næppe megen uenighed om disse
processers og deres delmomenters konkrete udtryk. Derfor kan det
ikke undre og behøver det vel næppe begrundes yderligere, at vi fx
undersøger kooperationsstrukturer, og at vi forsøger at fastslå dem
ved at stille spørgsmål om hierarkier, kompetancer og faktisk koope-
rativ adfærd, om det faktiske samarbejde (småvort spørgeskema i
tillægget til Projekt Automation og Qualifikation 1978a).

Men hvordan skal vi gå frem nu, hvor vi har hele vort udsnit
af produktionsvirkeligheden foran os i form af besvarede spørgeske-
maer, iagttagelser og samtaleprotokoller, og vi skal til at udnytte
og fremlægge alle disse data? Det viser sig, at det, at vi på
forhånd har udarbejdet en teori, som vi har forbedret igen og igen,
i løbet af vor forskningsproces, betyder ikke, at vi slipper for
at udføre en særskilt forskningsproces om "udnyttelsen af data".
Tværtimod udgør vor teori en første fare for udnyttelsen af vore
data. Den forleder til, at de forskere, der med en så omhyggelig